

ՀԱՍՄԻԿ Հ. ԱՄԻՐՋԱՆՅԱՆ

ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, պ.գ.թ.

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑՈՒ ԴԱՎԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բանալի բառեր՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, հոգևոր-վարչական, դավանանք, կոնդակ, կաթողիկոսություն, եկեղեցի, Ղուկաս Կարնեցի, էջմիածին, նվիրակ, հայոց թեմ, Արևմտյան Հայաստան:

1780 թ. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու գահին զբաղեցնում է Ղուկաս Ա Կարնեցին (1780–1799 թթ.):

Հոգևոր-վարչական համակարգի կայացման ճանապարհին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գործունեության կարևոր մաս է դառնում Հայ Առաքելական հավատին սպառնացող երևույթների՝ նախևառաջ հայկական դավանանքից շեղվելու դեմ պայքարը: Ղուկաս Կարնեցին, ինչպես հայոց բոլոր կաթողիկոսները, անհաշտ ու վճռական պայքար մղեց աղթարմաների՝ կաթողիկոսություն ընդունած և տարբեր աղանդների հարող անձանց ու խմբերի նկատմամբ:

Կաթողիկոսի աննահանջ պայքարը հայոց դավանանքի պահպանման ճանապարհին բխում էր ոչ միայն հայոց եկեղեցու նվիրապետության միասնականության ամրապնդման անհրաժեշտությունից, այլև՝ հայոց պետականության բացակայության ու պարսկական տիրապետության պայմաններում երկրի ներ-

քին ու արտաքին թշնամիներին դիմագրավելու հրամայականից:

Հայ եկեղեցու միասնականությունը խաթարող, հասարակության մեջ երկփեղկվածություն առաջ բերող աղանդների ներկայացուցիչների թիվն օրեցօր շատանում էր հատկապես Արևմտյան Հայաստանում¹: Եվրոպայից ներթափանցող կաթոլիկությանը հարողները, շեղվելով հայկական եկեղեցու կարգուկանոնից, ոչ միայն չէին ենթարկվում տեղի հոգևոր առաջնորդներին, այլև հրաժարվում էին վճարել Ս. Աթոռի հոգևոր արդյունքը, խանգարում էին Էջմիածնի ներկայացուցիչներին կատարել իրենց պարտականությունները, այդ թվում՝ հավաքել հոգևոր հասույթն ու հասցնել Էջմիածին:

Պայքարին միասնական ու ավելի կազմակերպված բնույթ տալու համար կաթողիկոսը համագործակցում էր տարբեր վայրերի հայ հոգևոր առաջնորդների, երևելիների, Էջմիածնից գործուված գործակալների՝ նվիրակների² հետ: Վերջինների միջոցով նա վերահսկողության ներքո էր պահում հատկապես Կարինի, Կարսի և մյուս բնակավայրերի հայերի հոգևոր դավանանքի ուղղությունները, քանի որ աղանդներն այնտեղ պարարտ հող էին գտել³:

¹ Հավատը ուրացողներին այդ ժամանակահատվածում անվանել են «աղթարմա», «թոնդրակեցի», «կեսկես», «արևորդի» (տե՛ս Գրիգորյան Վ., Նոր տեղեկություններ «Բանալի ճշմարտության» երկի հեղինակ Հովհաննես երեցի մասին, «Բանր՝՞ր մատենադարանի», (այսուհետև՝ ԲՄ), 1968, թ. 5, էջ 338): Նշվածներից առավել տարածված են եղել առաջին երկուսը (Հ.Ա.):

² Նվիրակ-թեմի կողմից գործուված անձ, ով պետք է ավելի վաղուց հավաքեր հոգ՝ առ հարկը, ժողովարարություն հանգանակություն կատարեր հոգու ա թեմի, զբաղվեր հոգևոր այլ հարցերով (Հ.Ա.):

³ Հատկապես Արևմտյան Հայաստանում աղանդներին հարելն ուներ մի շարք առտոններ: Բացի այն, որ ժողովուրդը երբեմն դժվարանում էր վճարել եկեղեցական տուրքը, նրանց ընդվզումը շատ հաճախ ուղղված էր եկեղեցական դոգմաների դեմ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս նաև, որ աղանդավորները առանձին

4. Պոլսի նվիրակ Մինաս վարդապետին Ղուկաս Կարնեցին տեղեկացնում է, որ Կաղզվանի 15 տուն իրենց քահանայով հարել են աղանդի: Նամակից տեղեկանում ենք, որ տեղի հայերը դավանափոխ եղածների վերաբերյալ բողոք էին հղել Ս. Աթոռ: Կարելի է ենթադրել, որ դավանափոխները փորձել են ներգործել տեղի բնակչության վրա՝ նրանց իրենց շարքերը ներքաշելու նպատակով կամ խոչընդոտներ են առաջացրել հայերի հոգևոր գործունեության ճանապարհին: Ղ. Կարնեցին Կարսի հոգևոր առաջնորդ Հովհաննես վարդապետին և տեղի հայ երևելի պարոն Գևորգին հանձնարարում է այդ խնդիրները կարգավորել, աղթարմաներին վերադարձնել ճիշտ հավատի, իսկ եթե իրենց կամքով դարձի չգան՝ պատժամիջոցներ գործադրել, տուգանքի ենթարկել և նրանց ուղարկել Ս. Աթոռ⁴:

Իրենց ըմբոստությամբ ու կազմակերպվածությամբ աչքի էին ընկնում հատկապես Բայազետի աղանդավորները, որոնց մասին կաթողիկոսը տեղեկանում էր տեղի հայ ամիրաների միջոցով⁵: Այնտեղի էջմիածնի գործակալ Մկրտիչ վարդապետը նկարագրում է. «...ոչ հնազանդէին առաջնորդի և ոչ հոգևոր կարգաց և օրինաց եկեղեցոյս Հայաստանեայց, և ոչ անսային քարոզի խրատուց և պատուիրանաց ուղղադաւան կարգաւորաց, և ոչ երկնչէին ի հոգևոր պատժոց»⁶:

խմբեր կազմած զևնք իին բարձրացնում հայ գյուղացուն հարստահարողների՝ թուրքերի ու քրդերի դեմ, ինչը վկայում է. որ աղանդը երբեմն ծառայել է որպես սրտաքին շղարշ (Հ.Ա.):

⁴ Տե՛ս Աղանեանց Գ., Դիւան հայոց պատմութեան. գր. Դ. Ռիֆլիս. 1899. էջ 347–348, 461:

⁵ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտ (այսուհետև՝ ՄՄ). ՀՊՁ 4449, թ. 32ա:

⁶ Դիվան հայոց պատմության. Ղուկաս Կարնեցի (1780–1785) (այսուհետև՝ Դիվան), աշխատասիրությամբ՝ Վ. Գրիգորյանի. հ. Ա, Երևան. 1984, էջ 326:

Կաթողիկոսն Ուլքիլիսայի վանքի (Բայազետի Ս. Հովհաննես վանք) հոգևոր առաջնորդ Մկրտիչ վարդապետի հետ համատեղ փորձում է վանքապատկան մի շարք գյուղերում պայքարել աղանդների դեմ⁷: Սակայն գործադրած միջոցներն էական արդյունք չեն տալիս: Այդ ամենի մասին վկայում են նաև կաթողիկոսի կողմից տեղի մահմեդական տիրողներին գրած նամակները⁸:

1786 թ. Դիադինի Մահմուդ բեկին գրած նամակում Կարնեցին խոսում է նաև տեղում տարածված աղանդների մասին⁹:

1783 թ. կաթողիկոսը հանդիմանական նամակ է հղում Բայազետի նվիրակ Կարապետ վարդապետին, որը աղթարմա մի երեցի¹⁰ հոգևորականի զգեստ էր շնորհել: Հետագայում՝ 1791 թ. հունվարին, Բայազետի բնակիչ, ոմն Մանուկ Մրկոյանին Կարնեցու գրածոյից տեղեկանում ենք, որ հերձված երեցը տեղի թուրք փաշայի միջոցով ուղարկվել է Էջմիածին: Կարնեցին իր շնորհակալությունն է հայտնում փաշային: Նմանօրինակ վերաբերմունքով կաթողիկոսը նաև փորձում էր շահել փաշայի համակրանքը՝ դեպի տեղի հայ ազգաբնակչությունը¹¹:

1784 թ. Մկրտիչ վարդապետին, Բայազետի երևելիներ Վահանին ու Սահակին Ղուկաս Կարնեցին դարձյալ հրահանգում է ամեն գնով պայքարել աղանդների դեմ¹²:

Հետաքրքրություն են ներկայացնում Ղուկաս Կարնեցու նամակները խնուսցի¹³ Հովհաննես երեցի¹⁴ մասին, որն առաջին

⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 142–143, 273–274, 326, հ. Բ, Երևան, 2003, էջ 132:

⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 132:

¹⁰ Երեց կամ երեցփոխ, ծխականների կողմից ընտրված եկեղեցու տնտեսությունը վարող անձ (Հ.Ա.):

¹¹ Տե՛ս Դիվան, հ. Ա, էջ 348, հտ. Բ, էջ 583:

¹² Տե՛ս նույն տեղում, հ. Ա, էջ 497:

անգամ կաթողիկոսի նամակներում հիշատակվում է 1789 թ. հուլիսի 13-ին: Երեցը հարել էր աղանդի և նպաստում էր դրա տարածմանը: Նամակներից եզրահանգում ենք, որ Խնուսում հերձվածները բավականին տարածված են եղել: Հովհաննեսը բերվում է Էջմիածին և բանտարկվում, սակայն կարողանում է փախչել, ինչից հետո միջոցառումներ են ձեռնարկվում՝ Խնուսում արմատախիլ անելու աղանդը:

Կարնեցու կողմից Խնուսի քահանաներին ու իշխաններին ուղղված 1792 թ. մայիսի նամակից տեղեկանում ենք, որ վերջինները կաթողիկոսին տեղեկացրել էին, որ երեցը զոջացել է և օրհնության գիր էին խնդրում նրա համար¹⁵: Կաթողիկոսը սակայն, օրհնագիր չի ուղարկում: Պատճառն այն էր, որ Հովհաննեսը կաթողիկոսի պահանջի համաձայն՝ երկրորդ՝ անգամ չի ներկայանում Էջմիածին: Հետևաբար, Կարնեցին վստահ չէր կարող լինել նրա դարձի գալու հարցում:

Խնուսի հերձվածների պատմության ուսումնասիրությունից Վ. Գրիգորյանը պարզաբանել է, որ այնտեղի աղանդավորները, առանձին խմբեր կազմած, հարձակումներ էին գործում ոչ հայկական գյուղերի վրա: Այստեղից նա եզրահանգել է, որ այդ ընդվզումը միայն եկեղեցական կարգախոսերի դեմ չէր: Նրանք հանդես էին գալիս հայ բնակչության դեմ ուղղված օտարների ավերածությունների, ավարառությունների, կողոպուտի դեմ¹⁶:

¹³ Խնուս (Խանուս, Խնիս, Խնուզ, Խնութ, Խնուսբերդ), պատմական հայկական քաղաք (քերդաքաղաք, գյուղաքաղաք) Արևմտյան Հայաստանում, Էրզրումի նահանգի Էրզրումի գավառի Խնուսի գավառակում, վերջինի կենտրոնը: Հայտնի է որպես թոնդրակյան շարժման կենտրոն (Հ.Ա.):

¹⁴ Հովհաննես երեցի մասին տե՛ս **Գրիգորյան Վ.**, Նոր տեղեկություններ «Բանալի ճշմարտության» երկի հեղինակ Հովհաննես երեցի մասին, «Բանբեր մատենադարանի», 1968, թիվ 5, էջ 333–344:

¹⁵ Տե՛ս Դիվան, հ. Բ, էջ 710–711:

¹⁶ Տե՛ս Դիվան, հ. Բ, առաջաբան, էջ LXXXIII:

1781 թ. Կարինում կաթոլիկները տեղի էջմիածնի նվիրակ Ներսես վարդապետին խոչընդոտել էին տարածքի հոգևոր հասույթը հավաքելու գործում: Ղուկաս Կարնեցին տեղի հայ իշխաններին խնդրում է կանխել նմանօրինակ դեպքերը¹⁷: Նա 1782 թ. հունվարին Կարինի գործակալ Հայրապետի հետ խորհրդակցում է «Վասն անթարմայից լրբենի համարձակութանն»¹⁸:

Առկա են այլ վայրեր ուղղված կաթողիկոսի գրություններ ևս: Այսպես օրինակ, 1782 թ. հունվարին կաթողիկոսը Արդվինի¹⁹ ժողովրդին պատվիրում է. «...յաղթարմայից հեռի կալ, ընդ որս և չառնել խնամութիւն...»²⁰: Բերայի²¹ բնակչությանն ուղղած օրհնագիր կոնդակում Ղուկաս Կարնեցին պատվիրում է պայքարել աղթարմաների դեմ, զգուշանալ նրանցից, դավանել միմիայն առաքելական հավատք²² և այլն:

Աղանդների դեմ պայքարն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով Ղուկաս Կարնեցին մշակում է հատուկ կանոններ, որոնք զետեղվում են 1784 թ. օգոստոսի 26-ին Գյումուշխանայի հայերին ուղղած կոնդակի մեջ: Դրանում պահանջվում է հեռու մնալ և խուսափել աղանդավորների հետ շփվելուց, չբարեկամանալ և անգամ չամուսնանալ նրանց հետ. «...բաժան և անխառն մնալ ի չարափառ և ի մուլարաշափղ խթարմայիցն: ...զդստերս ձեր մի տաջիք ուստերաց հերձուածողաց և զդստերս նոցա մի առնուցոք ուստերաց ձերոց ի կնութիւն: Նմանա-

¹⁷ Նոյն տեղում, հ. Ա, էջ 182–183:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 286:

¹⁹ Գավառական տիպի քաղաք Ճորոխ գետի ստորին հոսանքի ձախ ափին, հնում մտնում էր Մեծ Հայքի Տայոց աշխարհի Ճակք գավառի մեջ և համարվում էր վերջինիս կենտրոնը (Հ.Ա.):

²⁰ Տե՛ս 'Իվան, հ. Ա, էջ 287:

²¹ Կոստանդնուպոլսի թաղամասերից (Հ.Ա.):

²² Աղանեանց Ք., նշվ. աշխ., գր. Դ, էջ 329, Օրմանեան Մ., Ազգապատում, Կոստանդնուպոլիս, հ. Բ, 1914, էջ 3232:

պէս և ոչ կնքահայրութեամբ և ոչ հոգևոր կամ մարմնաւոր բարեկամութեամբ ընդ նոսա...»²³:

Աղանդների դեմ պայքարի ճանապարհին խոցելի էին հատկապես Հայաստանից դուրս գտնվող հայկական թեմերը, որոնք հետու լինելով հայրենիքից, ավելի շատ էին ենթարկվում տարբեր դավանանքների ազդեցությունների: Թիֆլիսի երևելի Հովսեփ Նազարբեկյանին և այլուր հղված բազմաթիվ նամակներ պարունակում են կաթողիկոսի մտահոգություններն այլադավանություն ընդունած հայության վերաբերյալ²⁴:

1791 թ. Կարնեցին Ախալցխայի²⁵ հայությանը կոչ է անում հաստատուն պահել հայկական հավատը²⁶: Նմանատիպ կոնդակ է հղում նաև Արևմտյան Վրաստանի հայ բնակչությանը՝ հորդորելով. «...մնալի ի սուրբ հաւատս մեր հաստատուն, հեռի կալով ի յախթարմայից և այլն»²⁷: Կաթողիկոսը փորձում է այլադավանության դեմ պայքարում համագործակցել Արևմտյան Վրաստանի Սուլոմոն արքայի և Մաքսիմե կաթողիկոսի հետ²⁸:

Սահակ քահանային որպես առաջնորդ ուղարկելով Արևմտյան Վրաստան, կաթողիկոսը կոչ է անում այնտեղ ժողովել ճշմարտադավան եկեղեցականներ, ուսուցանել տեղի ժողովրդին «աստվածային բանիք և պահել զնոսա ի ճշմարիտ հաւատս՝ ի յուղիղ դաւանութիւնս և ի մաքուր կրօնս Հայաստա-

²³ Դիվան, հ. Ա, էջ 454–456:

²⁴ Աղանդանց Գ., նշվ. աշխ., գր. Դ, էջ 378:

²⁵ Վրաստանի տիրապետության տակ գտնվող պատմական Ջավախքի Ախալցխա քաղաքն ու շրջակա գյուղերն ինքնուրույն էջմիածնական թեմ էին (տե՛ս Մելքոնյան Ա., Ջավախքը XIX դարում և XX դարի առաջին քառորդին, Երևան, 2003, էջ 100–101):

²⁶ Նույն տեղում, էջ 554–556:

²⁷ Դիվան, հ. Ա, էջ 150:

²⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

նեայցս սրբոյ եկեղեցւոյ»²⁹։ Կաթողիկոսը հորդորում է սույն խրատները փոխանցել նաև իրենց զավակներին։

1783 թ. հունվարին Կարնեցին Բաղդադի հայ հոգևորականներին կոչ է անում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցին «...անխառն պահեստիք ի խմորաց և ի յաղանդոց հերձուածողաց»³⁰։ 1791 թ. Բաղդադի հայ երևելիներին գրած նամակում նա խոսում է թիֆլիսցի Ղուկաս Առաքելյանի «վայրաբանութեան» մասին, որը Բաղդադում զբաղվել էր աղանդների տարածմամբ։ Կարնեցին մեղադրում է տեղի հայերին՝ Ղուկասին հանդուրժելու և չպատժելու հարցում, մանավանդ, որ վերջինս գործել էր կաթողիկոսի անունից³¹։

Կաթողիկոսն անմիջապես արձագանքում է Խոյի հայ վաճառականների խնդրանքին՝ պատժելու աղանդներ սերմանող ու տարծող երկու անձի³²։

Ղուկաս Կարնեցին հերձվածների դեմ պայքարի հարցեր է քննարկում Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Հովսեփ Արղությանի հետ (1873–1801 թթ.), որն իր թեմում ամենայն հետևողականությամբ պայքարում էր աղանդների դեմ³³։

Ղուկաս Կարնեցին ընդառաջեց ասորիների նորընծա կաթողիկոս Մատթեոսին, որի գահակալմանը խոչընդոտում էին ասորի աղթարմա հոգևորականները։ Կարնեցին նամակներով դիմում է Կ. Պոլսի հայ իշխաններին ու պատրիարք Զաքարիային (Զաքարիա Փոքուզյան Կազդվանեցի (1773–1799 թթ.), հորդորում օգնել Մատթեոսին։ Աղանդների դեմ պայքարում միջոց-

²⁹ Նույն տեղում, էջ 321։

³⁰ Աղանեանց Գ., նշվ. աշխ., գր. Դ, էջ 486։

³¹ ՄՄ, ձեռ. հ^մ 4483, թ. 1732ա-1732բ, Դիվան, հ. Բ, էջ 666, 686։

³² Տե՛ս Դիվան, հ. Ա, էջ 370։

³³ ՄՄ, հ^մ 2699, թ. 26ա։

ների կարիք ունեցող Մատթեոսը հայ կաթողիկոսից ժողովարարության՝ դրամական հանգանակության կոնդակ է խնդրում: Կաթողիկոսն այն գրում է՝ դրա մեջ խոսելով եղբայրական աստուծոյ ժողովրդի եկեղեցու գլխին կախված վտանգի, դրա բացասական հետևանքների ու դրանցից խուսափելու մասին³⁴: Նա հայ բնակչությանը կոչ է անում «...յոժար սրտիւք և զուարթ երեսօք շնորհեսցիք դմա (կաթողիկոս Մատթեոսին – Հ.Ա.) զկամաւոր տուրս ողորմութեան...»³⁵:

Կաթողիկոսի գրութունների մի պատկառելի մասը տարբեր վայրերում այլադավանության դեմ պայքարող կամ առաքելական հավատին վերադարձած մարդկանց ուղղված շնորհակալական օրհնագրեր են՝ ինչպես օրինակ Թիֆլիսի մելիք Ավետիքին՝ Գորի քաղաքի երևելի Ստեփան Մանուչարյանին և այլոց³⁶:

Կաթողիկոսը շնորհակալական ու օրհնության գրեր է ուղարկում Վրաստանի հայ բնակիչներ Հովսեփ Նազարբեկյանին, Ղազար քահանային՝ աղանդների դեմ պայքարելու համար³⁷: Քանիցս շնորհակալագիր է հղում վրացական Հերակլ արքային (1744–1798 թթ.)՝ աղթարմաների դեմ պայքարի համար, ինչը վկայում է, որ նա տեղի հայերին դարձի բերելու համար դիմել էր արքայի օգնությանը³⁸: 1782 թ. Վրաստան գրած նամակները վկայում են, որ աղանդների դեմ պայքարը բավականին արդյունավետ է եղել³⁹:

³⁴ Տե՛ս Դիվան, հ. Բ, առաջաբան, էջ XCI–XCIII, էջ 296–297:

³⁵ Գրիգորյան Վ., Ղուկաս Կարնեցու նամակագրությունը ասորիների կաթողիկոս Մատթեոսի հետ, «Պատմաքառասիրական հանդես», 1988, թ. 4, էջ 185:

³⁶ Տե՛ս Աղանեանց Գ., նշվ. աշխ., գր. Դ, էջ 314, 335, 376:

³⁷ Տե՛ս Դիվան, հ. Ա, էջ 297:

³⁸ Տե՛ս Աղանեանց Գ., նշվ. աշխ., գր. Դ, էջ 381, 384, Դիվան, հ. Ա, էջ 295, 297, Օրմանեան Մ., նշվ. աշխ., էջ 3233:

³⁹ Տե՛ս Դիվան, հ. Ա, էջ 297, 298:

Նմանօրինակ նամակներ կան ուղղված Արևմտյան Հայաստան⁴⁰: 1791 թ. մարտին Կարինի քահանաներին և իշխաններին Կարնեցին շնորհակալություն է հայտնում ուղղամիտ կենցաղավարության և շեղ ճանապարհից ուղղվելու համար⁴¹: Այնտեղի քահանաները կաթողիկոսին խնդրել էին Դերջանի, Քոլիի և Բասենի եպիսկոպոսներին արգելել ծեռնադրումներ անել, «շատաշրջիկ» քահանաներին սաստել: Կաթողիկոսը նպատակահարմար չի գտնում միանգամից մեծ թվով հոգևոր գործիչների գործունեությունը սահմանափակել, հաշվի առնելով, որ քահանաների թիվը հայկական բնակավայրերում գնալով պակասում էր: Բացի այդ հիշեցնում է, որ նշված բնակավայրերի մի շարք հոգևոր գործիչներ նախկին՝ Սիմեոն Ա Երևանցի կաթողիկոսի (1763–1780 թթ.) կողմից նզովման էին ենթարկվել և չի ցանկանում բնակավայրերին նոր անեծք ավելացնել, այլ՝ օրինազանց հոգևորականների վերաբերյալ հստակ փաստեր է պահանջում: Կաթողիկոսը Կարինի հոգևորականներին ու իշխաններին կոչում է միասնական լինել և հոգևորականների անօրինական քայլերի վերաբերյալ իրեն տեղյակ պահել⁴²:

Դ. Կարնեցին իր հովանավորության տակ էր առնում աղանդներից առաքելական դավանանքի գիրկը դարձած անձանց, տեղի հոգևորականներին հրահանգում է նրանց հետ հաշտ լինել՝ հավանաբար մտավախություն ունենալով, որ եկեղեցու սպասավորները անվստահությամբ կվերաբերվեն նրանց⁴³:

Հայրապետի նամակներն աղոտ տեղեկություններ են հաղորդում նաև Արևմտյան Հայաստանում հայերի կողմից մահմե-

⁴⁰ Տե՛ս Աղանեանց Գ., նշվ. աշխ., գր. Դ. էջ 327:

⁴¹ Տե՛ս Դիվան, հ. Բ, էջ 594:

⁴² Տե՛ս նույն տեղում. էջ 596:

⁴³ Տե՛ս նույն տեղում, հ. Ա, էջ 445:

դականացվելու դեպքերի վերաբերյալ, ինչը կաթողիկոսի մտահոգության առարկան էր: Մահմեդականություն ընդունած հայերի ձգտումը՝ վերադառնալ հայրենի հավատի գիրկը, ինքնին վկայում է նրանց կողմից այդ քայլին հարկադրված կամ ստիպողաբար դիմելու մասին: Նամակներից մեկում կաթողիկոսը Կարինի երևելիներից Հայրապետին. հանձնարարում է աջակցել Կարինի բնակիչ ոմն Եփրիկյանցին, որը մահմեդականություն ընդունելուց հետո կրկին քրիստոնյա էր դարձել և, վախենալով Կարինի թուրքերի վրեժխնդրությունից, փախել էր Թիֆլիս⁴⁴:

1787 թ. մարտի 21-ին կաթողիկոսը Երևան քաղաքի բնակիչների անունով ժողովարարության թուղթ է տալիս պարտքերի տակ ընկած ճահկեցի⁴⁵ Մելիքին, որի նախնիները աղանդավորներ են եղել, իսկ ինքը դարձել էր Ս. եկեղեցու գիրկը: Այլագիները պարտքի դիմաց պահանջում էին մելիքի դատերը⁴⁶:

Հայկական դավանանքից հեռացողները արժանացել են նաև Ղուկաս Կարնեցու պատժին: Այսպես օրինակ, Էջմիածին ժամանած կաթոլիկ ոմն Սարգիս Թեքիրատցի (Թեքիրտաղցի, Բասենցի) վարդապետ, որը նպատակ ուներ այստեղ կաթոլիկություն տարածել, ծեծվում և երկարաժամկետ բանտարկության է ենթարկվում⁴⁷: 1791 թ. Ախալցխայի բնակիչ Սահակ քահանայի կողմից պատարագի ընթացքում Հռոմի պապի անունը հիշատակվելուց հետո այնտեղ կրոնական հուզումներ են սկիզբ առնում: Կաթողիկոսն անհապաղ միջոցներ է ձեռնարկում կանխելու դրանց հետագա տարածումը: Տեղի գործիչների միջոցով

⁴⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 320:

⁴⁵ Ճահուկ-գավառ Մեծ Հայքի նահանգում: ԺԶ-ԺԸ դդ. Նախիջևանի խանության կազմում էր (Հ.Ա.):

⁴⁶ Տե՛ս Դիվան, հ. Բ, էջ 220-221:

⁴⁷ Տե՛ս Օրմանեան Մ., նշվ. աշխ., էջ 3230:

Սահակն ուղարկվում է Էջմիածին և կարգալույծ արվում⁴⁸: Սահակի արարքն աններելի էր, քանի որ նա հայկական եկեղեցու ներսում արտասանել էր օտար հայրապետի անունը և նախատել հայ կաթողիկոսին, ինչը համարվում էր կանոնազանցություն:

Այսպիսով, Ղուկաս Կարնեցին իր հովվության ընթացքում անդուլ պայքար մղեց հայոց-եկեղեցու դավանանքի պահպանման համար: Պայքարի անհրաժեշտությունը բխում էր ոչ միայն Հայաստանում և դրսի թեմերում հայոց եկեղեցու խորհուրդն ամրապնդելու հրամայականից, այլև՝ հայ և օտարազգի տարբեր հոգևոր և աշխարհական գործիչների կողմից հայկական եկեղեցու նկատմամբ գործադրված կամայականություններն ու ապօրինությունները կանխելու, դրսի թեմերում հայերի ինքնությունը պահպանելու անհրաժեշտությունից:

Асмик О. Амирджаниян, Институт истории НАН РА, к.и.н., Вопросы вероотступничества в деятельности Католика всех армян Гукаса Карнеци.

Статья посвящена изучению экуменических взглядов видного религиозного деятеля, Католика всех армян - Гукаса Карнеци (1780-1799гг.). Во второй половине XVIII века перед армянской церковью вновь стояла задача противостояния католицизму и разным сектантным движениям. Последние иногда выражались в виде бунтов.

Гукас Карнеци проводил неуступчивую борьбу с силами расшатывающими основы церкви. Он приложил все усилия

⁴⁸ Տե՛ս Աղանեանց Գ., նշվ. աշխ., գր. Դ, էջ 555, Օրմանեան Մ., նշվ. աշխ., էջ 3231:

для борьбы с католическими догмами и с их проявлениями. В концепции вероотступничества Гукас Карнеци выделяет роль традиционной веры, как ценность, и его роль в жизни местного армянского населения. Особое внимание он обращает на сохранение догматических прав армянской церкви, на правомочиях армянской епархии. С его деятельностью армяне сохранили армянскую веру, его усилиями были установлены права и обязанности духовной власти армянской диаспоры, урегулированы духовные дела епархии.

Hasmik H. Amirjanyan, *Institute of History of the NAS RA, Candidate of Sciences in History, Apostasy issues in the activities of Catholicos of All Armenians Ghukas Karnetzi.*

The article is devoted to the study of the ecumenical views of a prominent religious figure, Catholicos of All Armenians – Ghukas Karnetzi (1780–1799). In the second half of the 18th century, the Armenian Church was again faced with the task of opposing Catholicism and various sectarian movements. The latter were sometimes manifested in the form of riots.

Ghukas Karnetzi waged an unyielding struggle against the forces that were shaking the foundations of the church. He made every effort to combat Catholic dogmas and their manifestations. In the concept of apostasy, Ghukas Karnetzi emphasizes the role of traditional faith as a value and its role in the life of the local Armenian population. He pays special attention to the preservation of the dogmatic rights of the Armenian Church, to the powers of the Armenian diocese. Through his activities, the Armenians preserved the Armenian faith, through his efforts the rights and

obligations of the spiritual authority of the Armenian diaspora were established, and the spiritual affairs of the diocese were settled.